

PÍSEMNICTVÍ STAROSLOVĚNSKÉ

Počátky staroslověnského písemnictví v našich zemích souvisí s kulturní činností Konstantina a Metoděje, která začala r. 863 jejich příchodem na Velkou Moravu. Tehdy v souvislosti s přijetím křesťanství byly k nám uvedeny i první slovanské knihy. Po zániku Velkomoravské říše v prvním desetiletí 10. století udržovalo se staroslověnské písemnictví v přemyslovských Čechách vedle písemnictví latinského.

Literatura období velkomoravského byla neobyčejně bohatá; vedle překladové literatury náboženské (biblických a bohoslužebných textů, životů svatých) a právnické byly tu také spisy původní, na př. básnické skladby jako *Proglas* (veršovaná předmluva k evangeliu) a spisy historickónáboženské s apologetickým zaměřením (sem patří hlavně *Život Konstantinův* a *Život Metodějův*). Z literatury období přemyslovského jsou nejvýznamnější skladby o českých světcích (*Život sv. Václava*, *Život sv. Ludmily* a *kánon ke cti sv. Václava*). Z latiny byla mimo jiné přeložena do staroslověnštiny Gumpoldova latinská legenda o sv. Václavu (t. zv. *Druhá staroslověnská legenda svatováclavská*), dále *legenda o sv. Vitu*, soubor *homilií Řehoře Velikého* (t. zv. *Besedy*), různé modlitby a jiné.

Staroslověnské písemnictví v našich zemích mělo své zvláštnosti jazykové (do staroslověnštiny pronikaly t. zv. bohemismy) i ideologické. Po stránce ideologické je základním znakem staroslověnské literatury, určené pro naše země, prostupování prvků východních a západních. Překládalo se nejen z řečtiny, ale také z latiny, zejména v období přemyslovském. Většina památek z období přemyslovského se zachovala jen v staroruských prepísech.

Z rukopisů psaných přímo u nás se zachovaly jen dvě hlaholské památky, *Kyjevské listy* (z 10. století) a *Pražské zlomky* (z 11. století). Překlad liturgického textu, který je zachován v Kyjevských listech a byl rovněž pořízen z latinského originálu, pochází pravděpodobně ještě z doby velkomoravské.

Staroslověnské písemnictví bylo v Čechách pěstováno až do konce 11. století, kdy dochází k potlačení slovanské bohoslužby i v Sázavském klášteře založeném r. 1032 – jako středisko staroslověnské vzdělanosti – pod patronací českého panovníka. Při násilném potlačování slovanské bohoslužby byly také soustavně ničeny slovanské knihy. Proto je zachováno tak málo ze slovanských rukopisů, jež v našich zemích vznikly. – Slovanská liturgie byla později obnovena za Karla IV. v Emauzském klášteře v Novém Městě pražském. V tomto období vznikly i české památky psané charvátskou hlaholicí i několik překladů z češtiny do církevní slovanštiny v úpravě charvátské.

STAROSLOVĚNSKÉ EVANGELIUM A ŽALTÁŘ

Naše ukázka evangelního textu je vzata z *kodexu Zografského* a ukázka žaltáře z *kodexu Sinajského*; oba rukopisy psané hlaholicí pocházejí z 11. století a vznikly někde v bulharskomakedonském prostředí jako opisy překladů z období velkomoravského. Původní znění není tu již zachováno úplně věrně; cyrilometodějské texty byly v balkánském prostředí různě upravovány po stránce jazykové vlivem nového prostředí i časového vývoje a také po stránce textové podle oficiálních byzantských textů.

21. Slyšaste, ěko řečeno bystě drevňimě: ne ubieši; iž bo ubietě, povineně estě sōdu.
22. Azě že glagoljō vambě, ěko gněvajei se na brata svoego spyti, povineně estě sōdu; iž bo řečetě bratu svoemu rak'ka, povineně estě sěpněmištju, a iž řečetě bue, povineně estě ěeoně ogněni.
23. Ašte ubo prinesesi darě svoi kě ol'tarju i tu poměneši, ěko brate tvoi imate něčto na tě,
24. ostavi darě tvoi přěd ol'taremě i šedě přěžde sěmiri se sě bratomě tvoimě, i těgda přišedě prinesi darě svoi.
25. Bōdi uvěštaje se sě sōpěgmě svoimě skoro, doideže esi na pōti sě ěimě, da ne přědastě tebe sōpěgmě sōdii i sōdii tě přědastě sludžě i vě těmьnicō vьvьžetě tě.
26. Amině glagol'jō ti: Ne izideši otě tōdě, doňdeže vьzdasi poslědnii konьdratě.
27. Slyšaste, ěko řečeno bystě drevňimě: Ne přěl'juby sětvoriši!
28. Azě že glagol'jō vambě, ěko vьsěkě iže vьzьgite na ženō sě pochotijō, uže l'juby sětvori sě ěejō vě sěděci svoemě.
29. Ašte že oko tvoe desnoe sěblážněetě tě, istьkni e i otьvьzji otě sebe. Dobrěe bo ti estě, da pogybl'etě edině udě tvoichě, a ne vse tělo tvoe vьvьženo bōdetě vě ěeonō.
30. I ašte desnaě tvoe rōka sěblážnaetě tě, usěci jō i otьvьzji otě sebe. Dobrěe bo ti estě, da pogybl'etě edině udě tvoichě, a ne vse tělo tvoe vьvьženo bōdetě vě ěeonō.
31. Rečeno že bystě: Iže ašte pustitě ženō svojō, dastě ei kěńigy raspustěnyjē.
32. Azě že glagoljō vambě, ěko vьsěkě puštajei ženō svojō, razvě slovese ljuboděinaago, tvoritě jō přěl'juby dēati; i iže poděpěgō poeml'etě, přěl'juby dētě.

Zněni ěeskě v překladu bible Kralickě

21. Slyšeli ste, že řikáno jest starým: Nezabiješ. Pakli by kdo zabil, povinen trpěti soud.
22. Ale jáť pravím vám: Že každý, kdož se hněvá na bratra svého bez příčiny, musí trpěti soud. Kdož by pak řekl bratru svému: Rácha, povinen bude před radou státi; a kdož by řekl: Blázne, musí pekelný oheň trpěti.
23. Protož obětoval-li by dar svůj na oltář, a tu by se rozpomenul, že bratr tvůj má něcto proti tobě:
24. Nechejž tu daru svého před oltářem a odejdi; prvé smiř se s bratrem svým, a potom přijda, obětuj dar svůj.
25. Vejdi v dobrou vůli s protivníkem svým rychle, dokudž si s ním na cestě, ať by snad nedal tebe protivník tvůj soudci, a soudce dal by tě služebníku, a byl by uvržen do žaláře.
26. Amen pravím tobě: Nevyjdeš odtud, dokudž i posledního haléře nenavrátíš.
27. Slyšeli ste, že řikáno bylo starým: Nezczizolozíš.
28. Ale jáť pravím vám: Že každý, kdož by pohleděl na ženu ku požádání jí, již zczizolozil s ní v srdci svém.

1. Staroslověnské evangelium Matoušovo z kodexu Zografského
 (začátek 11. stol. — Věřejná knihovna Saltykova-Ščedrina, Leningrad)

The image shows a page of handwritten text in Old Church Slavonic. The script is a highly stylized, cursive form characteristic of the 11th-century Zograf manuscript. The text is arranged in approximately 20 horizontal lines. The ink is dark, and the parchment shows signs of age, including some staining and wear. On the right side of the page, there are some faint, handwritten annotations in a different script, possibly Latin or Greek, which appear to be marginal notes or corrections. The overall appearance is that of an ancient, well-preserved manuscript page.

1. Staroslověnské evangelium Matoušovo z kodexu Zografského (začátek 11. stol. — Věřejná knihovna Saltykova-Ščedrina, Leningrad)

Handwritten text in an old Cyrillic script, likely Church Slavonic. The text is arranged in approximately 15 horizontal lines. The first line begins with a large, decorative initial letter, possibly 'В' or 'Вѣ'. The script is dense and characteristic of medieval Slavic manuscripts. The paper shows signs of age, including some staining and wear, particularly along the left edge where the binding was.

2. Kyjevské listy

(polovina 10. stol. — knihovna Akademie věd, Kyjev)

и земныи англе. чьмъ саможе
иномудрии и пина землии ко
бе. еди на бонь на а дь в ре м е н а
л д н а . е д и н о ж е с л н ц е в т з а т
з д а . е д и н о ж е м б o ш e д e p ж a n
в с л e d и н o ж e п i d o e . к т o ж e e
с м e л ь и л и п e p в ы и л и д o п o e
д а ж e и d o м ы н e т a к o т л a и e в ы
ч e м ь и ж e с t i p k o ш e . и к o н
б t б л o в o . и с л o в o б t ш e t a и б o
б t б л o v o . e ж e e c t i п ь x ь л ю б и
ц ы и т t a k d a в ы и t t o б t б o y ч e
н н e . ш x t b e t b ш t b n a ш e м ь .

ИЩА СЕ ПТЕРНАВЪ КИ ДЬ УБЪ

Е НИ Е С Т Т Г O B A Ч E C Л A B A K M A Z A
Ч E C Ы K A T I B A И C O Ч E .

Е Н И Т Б Ъ С A П P Ч E C K O E C Л O B O
E Ж E T A Ш E T ь N A Ш ь I C T X ь . б o d e
б o p e ч e в п o c л e d n a и д н и . и к o
м н и м ь i d ш a . в ь c t a n e t ь b o
б p a t ь n a б p a t ь c o e г o и e м ь
н a o ц ь c в o и . и в p a k d o m a ш н и n .
ч л o ц и б o c e б t e m e л и в x d o y

д а в ь d a c t ь и м ь b t п o d ь б л o
н у ь . б t б ж e k n a x ь в e л и к ь c л a
в o ю в ч e x a ж и в ы и и м e м ь
в o p o t t i c л a в ь : и ж e n a x ь г o d o p o
г o м и p ь . p o d и c t a ж e i n a п e p ь
в e н ц a . и т a k o c t i n e c t a и n a p e
к o ш a и m e m d o в a ч e c л a в ь . и b o
c p a c t e ш t p o k ь i k o б ы o y t t i n
e m d o л o c ь . и п p и x d a в o p o t t u
c л a в ь k n a x ь e t t a t t p a c t ь в e
k a i p o c ш . и п t b a ш и м ь л и t b
p g i o в ь c p a k в e c t ы i a m p n a .
и в e м ь ш t p o k a п o c t a в л e n a
c t e п e н и p e ш a t a p e . и б a и n
и c p e k ь t ь i c x ь б л a и ш t p o y
c e b a в e n n e m ь . и m ь c e b a в ь
e c n e c a t c p a в e d n и k i t t o в o i .
и п o c t p i t o ш a k n a x ь и n и t ь
m ж e m n и m ь . и k o o y б o б a в e
n n e m ь e t t a t t o g o . n o m a t t o a
m б л o в t b p n ы m i . n a ч a o t t o
i c x ь p o c t t i б л g t ь ю б ж и e ю x p a
н н и m ь . и в ь d a и б a b a c o л л ю
d m i n a o y ч и t t i k n i t a m ь c л o в e

eufemie ⁊ exultare mitis
 ⁊ bñicia referre suffragijs
 In uacat huc sac' solempnia
 ludmille bñe canat eam cū io
 cūduat⁹. Porua cūc In jñ a
 Prima fide pambula suscit m
 oply ludmilla ⁊ famula fūes
 paupibz p' dñe d' deur' gily
 Juans scāmōmā sp' cord' meū
 dilatat eam fā nūq' deū ā
 Hec ē illa uduā dñs duo mi
 nuta m dñs p'pua luāde ⁊
 tua. V' Hic tua ⁊ p'letudie d'cō
Fuit in provincia bohemo
 rii quidā princeps noie
 bozyuoy pagano ad huc
 uiues more ⁊ accep' uxore
 cealia prouiaa filia slau
 toris comitis noie iudm
 lam. Gaudē celū p'mo flo
 re carpo ce bohemā dñi' sanctā
 s'to iore uat' eam. V' Ista ⁊ fa
 mula uiratis enula ueu ueus
 p'mula Lu. **Q**ue dñi est' in
 uēda uol' ymolabat ⁊ adeo
 rū cultura libera' d'fluebat
 Cūq' ambo moraret' simul
 diuino nutu uoci xp'isti s'a
 ci baptismatis lauad'z cū
 plebe s' subiecta p'cepit. V'
 Nobil' exērie sed fide nobilior
 q'm alicuias cenē xp' f' p'mq'or

V' Hec anilla ueu ei f' d'latate
 Nati s' s' eis tres fidi dñi
 filij ⁊ tres filie ⁊ eoz omē res
 nū adie q' baptisim' grāa
 p'p'cepit amplius crescabat
 Bozyuoy nāq' princeps ex
 pletis argūta septē āms in
 te sue cel' s'lo migravit ⁊
 in uirtuū culmē stetit eleuata
 d'atans luē paul' d'latata. V'
 colaba sine felle caruans flux
 melle. S'a In jñ a. Hec ē uo d'p'ly
 uduā ieiunans f'p'g' cel' petes
 ardua ⁊ orans ardent' ā dñi
 carnis ⁊ fama uitā d'seruabat
 p' flet' ⁊ ieiunia corp' macera
 bat ā flūq'm cū ludentibz hec
 d'mf'abat h' uita mētibz hos
 d'solabat. V' d'ffusa ē s'm lō
Qui i regnū fili' ei' sp'iti
 snen' succell' qui d'gans
 sacerdotes ⁊ clericos cepit
 eē m'fide ⁊ deuot' exulens p'
 xl' luce sue āms de hac luce
 mig' ut post hū' obitū
 f' ei' u'ratilla regni gra
 naria suscep' d'p' Hec ē p'ma
 p'p'it' quas uide p'netia d'e
 q' manat uita uimū p'fere sup
 n' x' V' Q'pago f'ucti s'ta uita
 clara gnara. **Q**uoy m'it'
 luō n'la gloriofa m'atona

29. Jestliže pak oko tvé pravé horší tě, vylup je a vrz od sebe; neboť jest užitečněji tobě, aby zahynul jeden oud tvůj, než by celé tělo tvé uvrženo bylo do ohně pekelného.
30. A pakli ruka tvá pravá horší tě, utni ji a vrz od sebe; nebo užitečněji jest tobě, aby zahynul jeden oud tvůj, než by všechno tělo tvé uvrženo bylo do pekelného ohně.
31. Též řečeno jest: Kdož by koli propustil manželku svou, aby jí dal lístek rozloučení.
32. Ját pak pravím vám: Že kdožkoli propustil by manželku svou, kromě příčiny cizoložstva, uvodí ji v cizoložstvo, a kdož propuštěnou pojme, cizoloží.

ŽALM 8, 1 – 10

1. Vь копьсь о точилѣхъ рьсалъмъ Davidovъ.
2. Gospodí, gospodi našь, ѣко чьудьно имьє tvoє po vьsei zemli! Ёко възьєтъ сьє велѣлѣрота твоє прѣвьше небесъ!
3. Iz ustъ mladьлѣчь съсoщтичь съвьгъшилъ esi chvalq vragq tvoichъ radi, da razdrušiši vraga i mestьnika.
4. Ёко uzьrjo nebesa, дѣла рьстъ твоичъ, lunq i dzvѣzdy, jѣže ty esi съпновалъ.
5. Съто estъ чловѣкъ, ѣко ромьнишî i, li synъ чловѣчь, ѣко посѣщаєš ego?
6. Umьnilъ i esi malomъ чимъ отъ angelъ, slavojo i чєстьjo вѣнѣчалъ i esi.
7. I postavilъ i esi nadъ дѣлы rьku tvoєju, вьсѣ pokorilъ esi podъ nodzѣ ego,
8. овьсє i voly вьсє, єште же i skoty рольскьє,
9. i рьтисє небесьньє i ryby морьскьє i прѣчходьєштаа стьdzє морьскьє.
10. Gospodí, gospodi našь, ѣко чьудьно имьє tvoє po vьsei zemli!

Znění české v překladu bible Kralické

1. Přednímu zpěváků na gittejský nástroj, žalm Davidů.
2. Hospodine Pane náš, jak důstojné jest jméno tvé na vši zemi! Nebo si vyvýšil slávu svou nad nebesa.
3. Z úst nemluvnátek a těch, jenž prsí požívají, mocně dokazuješ síly z příčiny svých nepřátel, abys přítrž učinil protivníkům a vymstivajícím se.
4. Když spatřuji nebesa tvá, dílo prstů tvých, měsíce a hvězdy, kteréž si tak upevnil, říkám:
5. Co jest člověk, že si naň pamětliv, a syn člověka, že jej navštěvuješ?
6. Nebo učinil si ho málo menšího anjelů, slávou a ctí korunoval si jej.
7. Pánem si ho učinil nad dílem rukou svých, všechno si podložil pod nohy jeho:
8. ovce i voly všecky, také i zvěř polní,
9. ptactvo nebeské, i ryby mořské, a cožkoli chodí stezkami mořskými.
10. Hospodine Pane náš, jak důstojné jest jméno tvé na vši zemi!

KYJEVSKÉ LISTY

Kyjevské listy, psané hlaholicí, pocházejí asi z poloviny 10. století. Je to část překladu latinského misálu. V překladu jsou různé zvláštnosti, které svědčí o samostatnosti překladu a o snaze přiblížit překlad liturgii východní. Po stránce jazykové jde o text jasně českého původu. Jsou tu české znaky hláskoslovné (*c, z* za praslovanské *tj, dj* místo *št, žd*, které bývá v staroslověnských památkách jižního původu), tvaroslovné i lexikální.